

Рецензія на книгу доктора історичних наук
Юрія Алексєєва
«Україна: освіта і держава (1987 – 1997)». –
К.: Експрес-об'ява, 1998.

Ольга ПОЛУХІНА

Незавершеність довготривалих реформ та розчарування суспільства їх теперішніми результатами викликають нагальну потребу у здійсненні комплексного, системного аналізу нашого життя протягом останнього «реформаційного» десятиліття як в цілому, так і в окремих його сферах. Саме такому всебічному аналізу стану справ і трансформацій в освітній галузі присвячена нова книга відомого науковця й педагога, професора Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, організатора й ректора Київського інституту «Слов'янський університет» доктора історичних наук Ю. М. Алексєєва «Україна: освіта і держава (1987 – 1997)». – К.: Експрес-об'ява, 1998. – 110с. Зі сторінок вказаного видання, передусім, постає особистість самого автора – людини глибоко компетентної, небайдужої, щиро вболіваючої за набуття освітньою людинотворчою галуззю дійсно належної їй пріоритетної ролі відповідно до сучасних цивілізаційних стандартів.

Книга складається з чотирьох розділів. У першому – «Нові тенденції в освіті середини 80-х - початку 90-х років» – автор цілком слушно нагадує читачеві, що в незалежній Україні ми падаємо вниз не з вершини благополуччя, а зі стану, існуючого ще за радянських часів з його стійкою традицією залишкового принципу фінансування освітньої галузі, її надмірною заідеологізованістю, відсутністю відповідної правової бази, командно-адміністративним управлінським диктатом, який нівелював особистість і учня, і вчителя. Тому не дивно, що на хвилі загальної демократизації тоді ще радянського суспільства, піднесення патріотичних почуттів, соціальної активності різних верств населення, особливо інтелігенції, в другій половині 80-х - на початку 90-х років все гучніше почали лунати вимоги негайного реформування освіти, перетворення державних навчальних закладів у

державно-громадські, створення альтернативних закладів освіти, підвищення ролі громадськості в управлінні галуззю.

Цілком зрозуміло, що становлення України як незалежної, суверенної держави спричинило вступ національної освіти, як і суспільства в цілому, в нову фазу своєї трансформації. Цьому сюжету присвячено другий розділ книги Ю. Алексєєва – «Освітня політика в Україні (після 1991р.)». Високо оцінюючи концептуальний зміст прийнятої майже п'ять років тому Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), автор з позиції тверезого реалізму робить висновок про абсолютну фінансову незабезпеченість її реалізації – «романтизм намірів і реалізм життя». Наведені цифрові дані вражають.

Так, 1992р. частина консолідованого бюджету на розвиток освіти становила 12,6%, 1993р. – 11,7%, 1994р. – 9,5%, а 1997р. вже лише 3,85% валового національного продукту, тобто на 54% менше, порівняно з попередніми роками. Це тоді, як у розвинутих країнах третина приросту валового внутрішнього продукту забезпечується саме інвестиціями в сферу освіти.

В 1985 – 95рр. кількість закладів освіти в Україні, що проводили заняття у дві-три зміни, зросла майже на 1,5 тис., а кількість учнів, які навчалися в другу й третю зміни, – більш як на 250 тис. чол. Забезпечення підручниками, наприклад, у 1994-1995 навчальному році становило лише 40% від потреби, методичними посібниками – 30%, технічними засобами – 7-10%.

Різде скорочення державних витрат на освіту зумовлює підлітків з малозабезпечених сімей, кількість яких зростає, залишати освітні заклади, а це, в свою чергу, спричиняє зростання злочинності серед молоді. На сьогодні рівень правопорушень серед таких підлітків у

Х. БІБЛІОГРАФІЯ

8 разів вищий, аніж серед ровесників, яким поталанило нормально продовжувати навчання чи працювати.

Трансформування освітньої галузі зумовило об'єктивну необхідність створення альтернативного сектора освіти, зокрема, освітніх закладів недержавної форми власності (на основі законів «Про освіту», «Про власність», «Про підприємництво»). На початку 1996-1997 навчального року Міносвіти України надало ліцензії на право освітньої діяльності 123-м недержавним навчальним закладам I-III рівнів акредитації. Серед них — 5 університетів, 7 академій, 77 інститутів, 10 технікумів. Не отримуючи жодної копійки з державного бюджету, недержавні вузи забезпечують регулярну оплату праці тисячам викладачів і науковців, готують кваліфікованих спеціалістів для держави за рахунок юридичних або фізичних осіб. При цьому вузи недержавної форми власності обклали податками як комерційні підприємства, що відразу сформувало негативне ставлення до нової освіти.

Пропозиції автора рецензованого нами видання стосуються необхідності законодавчого розв'язання найголовнішої проблеми функціонування альтернативних вузів — хоча б часткового пільгового їх оподаткування. Зміна форм власності щодо навчальних закладів — це, на думку професора Ю.Алексєєва, своєрідне віддзеркалення в освітній галузі загального процесу роздержавлення в Україні. Тому назріла потреба у законодавчих нормах, які регламентували б рівноправність вузів усіх форм власності. Цей принцип має обов'язково поширюватися на всі навчальні заклади, незалежно від форми власності. Його додержання є єдиним реальним виходом, щоб врятувати вищу школу. Захищеність альтернативної освіти законом зробила б її доступною значно ширшому колу населення. З іншого боку, це дало б можливість однозначно вирішити питання про гарантованість саме безплатної освіти в державних навчальних закладах. «Сьогодні практика платних послуг в державних вузах — це пряме порушення статті чинної Конституції про безплатне навчання», — підкреслює Ю.Алексєєв.

Не ставлячи собі за мету розв'язувати

весь вузол проблем стосовно змісту сучасної освіти в Україні, професор Ю.Алексєєв, разом з тим, приділяє увагу такій її ваді як «залишковий принцип» щодо розподілу часу та уваги педагогів до формування культурно-ціннісних орієнтирів підростаючого покоління. І тут ми не можемо з ним не погодитись, адже, за нашим власним глибоким переконанням, школа продовжує орієнтуватися на знання, уміння, навички, а не на особистісний та гармонійний розвиток дитини. Вона обернена до холодного гасію, а не до гарячого серця, смисложиттєвих предметів нашої любові, наших почуттів. Це особливо небезпечно в умовах зламу всієї соціально-політичної та ідеологічної системи, що панувала у нас донедавна, непевності світоглядно-філософських основ подальшого розвитку нашого суспільства. Турбує те, що культура, освіта й духовність вже самі по собі перестають відігравати роль суттєвих чинників, включатися в систему цінностей молодшого покоління, яке, як відомо, «обирає «PEPSI» (і це ще в кращому випадку). Тому не можемо не відмітити, як ще одну позитивну рису рецензованого нами видання, виділення його автором проблем освітньо-культурної взаємодії в окремий — третій розділ — «Освіта і культура на спадщина». Професор Ю.Алексєєв наполегливо нагадує нам, що в усьому цивілізованому світі охорона пам'яток та історико-культурних осередків ставиться в один ряд з розв'язанням екологічних проблем, розглядається в комплексі з ними. Ставлення до історико-культурної спадщини загалом є мірилом цивілізованості та зрілості суспільства.

Використання культурної спадщини у навчально-виховному процесі є невичерпним джерелом педагогічних можливостей. Проте, спираючись на власний досвід спілкування з курсантами Миколаївського обласного інституту вдосконалення вчителів та студентами — вчорашніми випускниками наших шкіл, ми не можемо не підтримати думки автора про недостатню увагу педагогів до вказаного джерела. («Вчора (?) я дізнався про існування в нашому місті краєзнавчого музею», — це з одного із звітів студентів-першокурсників про практичне заняття в музеї). Проте професор Ю.Алексєєв далекий від думки

Х. БІБЛІОГРАФІЯ

звинувачувати у вказаному стані справ тільки педагогів. Він порушує низку проблем сучасного пам'яткознавства та музейництва в Україні, підкреслює недостатність державної підтримки культури як на економічному, так і на законодавчому рівнях. Дійсно, прийнятий ще за радянських часів закон про охорону пам'яток безнадійно застарів, і ми вправі не тільки очікувати, а й вимагати від новообраного складу Верховної ради негайного приведення нормативної бази щодо охорони культурної спадщини у відповідності з потребами сьогодення.

Професор Ю.Алексєєв наводить приклади цікавого досвіду співпраці навчальних закладів та музеїв Угорщини, Франції. Він підкреслює велику роль пам'яток історії як засобу взаємодії та взаємозбагачення культур, як важливої складової міжнаціональних і міжнародних культурних зв'язків та інфраструктури співробітництва. Особливо це стосується спадщини слов'янських народів, з якими українців пов'язує не тільки спільне походження, а й історія та сучасні проблеми розбудови держави і громадянського суспільства.

В заключному четвертому розділі — «Вища освіта на шляхах реформування» — професор Ю.Алексєєв порушує питання про глибокості освітньої кризи, що має глобальний характер і міжнародні масштаби та пов'язана з переходом людства до постіндустріальної цивілізації. Україна ж, крім проблем глобальних, однакових для всіх країн, має ще й свої, специфічні, зумовлені перехідним станом розвитку українського суспільства. Тому автор підкреслює, що формування освітньої політики в нашій державі має будуватися з урахуванням динаміки світової цивілізації та національних особливостей, з коригуванням її на регіональну специфіку. «Необхідно, аби освітня політика була пов'язана з реаліями життя, адекватною реальним соціальним умовам. Її гаслами мають бути слова: демократизація, демонополізація, децентралізація».

Особливо актуальним для України є питання про вдосконалення самої структури вищої школи. Адже у спадок ще з часів СРСР нам перейшла система, яка орієнтувалася на підготовку кадрів переважно технічних і природничих галузей, в той час як найбільший попит суспільство зараз відчуває на фахівців з

економіки та фінансів, маркетингу, юриспруденції, соціології та психології.

І знову маємо можливість почерпнути цікаві дані зі сторінок рецензованого нами видання. Ось, наприклад, як виглядав 1993р. розподіл за фахом українських студентів: інженерний, технологічні напрями, транспорт і зв'язок — 41%, сільське господарство — 14%, охорона здоров'я — 14%, гуманітарні науки, економіка, право — 11%, педагогічні науки — 9%, мистецтво, фізична культура, спорт — 11%. Розподіл у той же час контингенту випускників у розвинутих країнах (за групами спеціалістів): право і соціально-економічні напрями — 25-30%, мови та гуманітарні напрями — 15-18%, математика та природничі науки — 12-15%, інженерно-технічні науки — 15-19%, вчителі та вихователі — 6-9%, мистецтво — 4-6%, сільське господарство і лісництво — 2-4%, військова справа — 3-7%, спорт і інші — 1-2%.

Отже, за думкою професора Ю.Алексєєва, основним завданням вищої освіти сьогодні є системне реформування усіх її галузей, урізноманітнення її форм та рівнів, ліквідація бюрократичних перешкод в управлінні освітою. «Тільки за умов спільних зусиль суспільства та держави, громадської думки та державного управління можемо сподіватися ще запобігти повного занепаду освіти і найстрашнішої біди — «пітекантропізації умів». Деінтелектуалізація нації в сучасних умовах приховує в собі реальну загрозу її фізичному існуванню. Тому пріоритет освіти має бути непохитним», — робить висновок поважний автор.

Вважаємо, що книга професора Ю.Алексєєва становить інтерес для широкого кола читачів, освітян різних категорій та рівнів. Особливо її доцільно рекомендувати для ознайомлення й обговорення в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. З автором можна погоджуватись, або в якихось окремих аспектах сперечатись. Та не можна не бажати суттєвих змін на краще нашій багатостраждальній освітянській галузі.

То ж і автору рецензованого видання можемо побажати мати в майбутньому більше об'єктивних підстав говорити, переважно, про позитивні зрушення, а не про болючі проблеми.